

менен уллылыққа, табысқа ериседи. Егер надан болса, оның ушын хеш нәрсенің әхмийети жоқ. Қәдір-қымбат хәм иззет-хұрмет билим себепли, билимсиз адамның қәдири жоқ. Кимде зийреклик, тапқырлық болса, усы хақыйқый адам болады, кимде билим болса, ол мәртебеге ериседи. Пүткил жер жүзиндеги барлық адамзат өз исинде илим хәм билимге әмел қылады. Халық ақыллы адамларды басына көтерип сыйлаған, оларды даналық, данышпанлық үлгиси деп үйреткен.

Халқымыз ақыллылықтың тийкарында ел-журттың тәғдирин шешкен дана басшыларды ардақтаған. Басшы билимли, ақыллы болса өз әтирапына да өзине уксағанларды жыйнап, елди және де гүллендиреди, байытады, даңқын асырады деп есаплаған. Ақылсызға төрден орын берилсе, онда төр есик болар, деген даналардың пикирлери есапка алынып, егер ақыллыға орын есиктен тийиссе де, усы есик төрден де бәлент болады, себеби оған көрсетилетуғын хұрмет-иззеттиң тийкары оның ақыллы екенлиги шубхасыз деп үйреткен. Халық “адамлар арасындағы ең ақыллы адам қайсы адам” деген сораўды қойып оған: ол сол адам даңқ хәм мәртебеге жеткенде де барлық ўақыт кишпейилликти өзине әдет етип алады. Сабыр-тақатлы мийримли болады. Ақыллы киси ғайратлы хәм малы көп болыўына қарамастан, душпаны менен таласып тартысыўды өзине мүнәсип көрмейди. Ақыллы адам басқаларға хұрмет көзи менен барлап, рәхимлик көзи менен қарайды, - деп сүўретлейди. Адамның липасы, шырайы биринши орында емес ал, ақылы әхмийетли. Себеби “гейде сыртғы сулыў болар иши паллықтың”, “сыпайы тоңбас қалтырар” деп түсіндирген. Ақылдың

дереги - билим. Адамзаттың кереги тек билим менен табылған. Оның инсан ретиндеги уллығы да оның билимлигинде. Оқыў, ақыл менен билим ийеси болған хәр қандай адам абырайлы. «Оқыў қайда болса уллылық болар, билим қайда болса тиришилик болар» деген халқымыздың даналары. Билим бул адамның жылаўы, оны барлық жаман нәрседен тыйып турады. Сонлықтан да халқымыз: «Бир дегенде не жаман, Билимсиз өскен ул жаман» деп толғанып, оның жылаўсыз кететуғынлығына, тәртипсиз болатуғынлығына налынған. Халық билим ийесиниң өз мақсетлерине жететуғынлығына тилеклериниң орынланатуғынлығына исенип, ақыллы адамлардың тәсири болса еле де хұрметленип хәм қәдірленип туратуғынлығын жақсы түсинип, балаларды илимге шақырған.

«Ақыллы адам тирилигинде сондай бир ис қылады, ол иси өлгеннен кейин де тирилер қатарынан орын алып жүреди, ақмақ адам тирисинде де өлилер қатарында жүрсе, ақыллы адам өлгеннен кейин де тирилер қатарында жүреди» - деп үйреткен.

Халқымыз: ақыл - адамға барлық ўақыт жарағы, жолдасы, досты, ал мал-дүнья болса, адамды бир күн таслап кететуғын бийопа мийманы, - деп есаплаған. Бүгинги күнде инсан ақылын үйрениў, оған байланыслы сырларды изертлеўге жүдә үлкен итибар қаратылмақта. Дүнья глобалласып баратырған, хабар ағымы күшейип баратырған хәзирги дәўирде тек ақыл-парасат, жақсы идеяларға исеним хәм жоқары мәнаўият, инсанның тәбиятын сақлап қалыўы мүмкин екенлиги анық болмақта.

Әдебиятлар

1. Базарбаев Ж. Миллий идеямыз-биизң идеямыз -Н.: «Билим», 2003. 246-248-б.
2. Базарбаев Ж. Әдеп-иқрамлылық философиясы. -Н.: «Қарақалпақстан», 2010. 152-б.
3. Даналар сөзи. -Н.: «Қарақалпақстан», 1996. 35-37-б.

РЕЗЮМЕ

Мазкур мақолада ақлнинг одамзод ривожининг асоси, у инсонни бахтга етаклаши, қадимдан халқ ақл тарбиясига эътибор берганлиги, туғма ақл ва кўшимча мухтасиб ақл ҳақида, ақл илмий китоблар ва ҳаётий тажриба натижасида юзага келиши ҳақида сўз боради. Мақолада буюк алломаларнинг ақл ҳақидаги фикрлари талқин қилинган.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются отношение разума человека, как основа развития и внимания приводящее к счастью путём народного воспитания ума с древних времён на основе всесторонне развитой личности, о самородков и дополнительных свойствах ума, научных книг и жизненного опыта. В статье приводятся мысли великих учёных о свойствах ума.

RESUME

The article examines the attitude of the human mind, as the basis of development and attention leading to happiness through the public education of the mind since ancient times based on the most fully developed personality, on the native and additional properties of the mind, scientific books and life experience. The article presents the thoughts of great scientists about the properties of the mind

КОМИЛ ИНСОН – ФУҚАРОЛИК ЖАМИЯТИНИНГ БОШ МАҚСАДИ

Т.Матибаев - *социология фанлари доктори*
Ташкент

Таянч сузлар: ижтимоий ҳамкорлик, жамиятнинг демократлашуви, ижтимоий адолат, барқарор тараққиёт, эркинлик, қонун устуворлиги, фуқаролик жамияти.

Ключевые слова: социальное сотрудничество, демократическое общество, социальная справедливость, устойчивое развитие, свобода, верховенство закона, гражданское общество.

Key words: social cooperation, democratic society, social justice, sustainable development, freedom, supremacy of law, civil society.

Инсон мавжуд сиёсий институтлар гаровига айланган, жамиятнинг итоатгўй, аммо шу пайтнинг ўзида унинг бегоналашган субъектига, давлат машинасининг бир оддий винтига айланиб қолган эски тузумнинг захри аста-секин руҳимизни тарк этмоқда. Аммо у бирданига тумандай тарқалиб кетгани йўқ. Ҳозирда ривожла-нишимизнинг асосий йўналишидан бири – бу жамиятни эркинлаштиришдир. Бу, аввало, инсонни эркинлаш-тиришни англатади. Жамият тараққиёти камолотининг асосий мезони инсон бўлган тақдирдагина барқарор давлат барпо этиш мумкин.

Ўзбекистон инсонпарвар жамият куриш йўлида маълум натижаларга эришмоқда. Инсоннинг жамият ҳаётида тутган ўрни ва ролининг миллий ва умуминсоний мезонларини ижтимоий-фалсафий,

сиёсий-ҳуқуқий жиҳатдан англаш ҳозирги пайтда нафакат назарий, балки долзарб амалий аҳамият касб этмоқда. Бунинг яна бир жиҳати шундаки, демократик тараққиёт йўлига ўтган ва айниқса демократия соҳасида катта тажриба тўплаган мамлакатларда ҳозирда инсоннинг жамиятдаги ўрни масалаларига қарашда туб ўзгаришлар содир бўлмоқда. Инсон тараққиёти, Шахс, Комил Инсон тўғрисида сифат жиҳатдан янги концепциялар ҳам қарор топдики, бу жаҳон ҳамжамиятининг диққат-эътиборига сазовор бўлди, БМТ ҳужжатларида ўз аксини топди [4].

Юртимизда эркин, озод инсоннинг демократик жамиятдаги ўрни ва роли масалалари том маънода мустақилликдан сўнг ўрганила бошланди. Муаммонинг турли жиҳатлари, хусусан инсон руҳи эркинлиги, инсон ҳуқуқлари ва эркинликлари, инсонлараро

муносабатларнинг “жамият – давлат – цивилизация” тизимидаги ўзига хосликлари охириги йилларда анча теран тахлил қилинмоқда.

Тадқиқотларнинг кўрсатишича, иқтисодий юксалиш ва инсоний тараққиёт ўртасида бевосита боғлиқлик мавжуд. Одамларга сарфланадиган инвестициялар одамларнинг ўзига керакдир. Ўзига тўқ, соғлом аҳоли, яхши таълим олган ва малакали ишчи кучи бир вақтнинг ўзида иқтисодий юксалишга эришишда асосий ишлаб чиқариш кучи, инсон капиталининг мақсади ҳисобланади. Халқаро экспертларнинг ҳисобларига кўра, иқтисодий самарадорликнинг 60 фоизи инсон омили воситасида ва қолган 40 фоизи табиий капитал аталмиш захиралар (ер ости бойликлари ва бошқалар) ва техник капитал – машиналар, жиҳозлар ва ҳоказолар эвазига таъминланади. XXI асрда инсон омилини сафарбар қилмай туриб, ижтимоий тараққиётга эришиб бўлмайди. Инсон тараққиёти муаммоларини сиёсат марказига қўйиш механизмлари йирик мутахассисларни ўйлантирмоқда. Бу соҳада йирик ўзгаришлар юз бериши керак. Янги аср учун тараққиёт стратегиясини танлашда инсон учун, унинг имкониятларини очиш учун, яъни инсонни ривожлантиришга мамлакатимизда алоҳида эътибор берилмоқда.

Бу ҳақда фикр юритганда, айти пайтда жамиятимизда сиёсий фаоллик ортиб бормоқда, барча соҳаларда чуқур ислохотлар амалга оширилмоқда. Улардан кузланган мақсад «Инсон манфаатлари ҳамма нарсадан устун» деган оддий ва аниқ-равшан тамойилни амалга ошириш устувор аҳамият касб этишини таъкидлаш лозим. Президент Шавкат Мирзиёев ташаббуси билан 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси ишлаб чиқилгани ва 2017 йилдан буён амалга татбиқ этилаётгани бу борада алоҳида ўрин тутди [1].

Ҳаракатлар стратегияси негизда юртимизда давлат ва жамиятнинг тараққиётида стратегик режалаштириш тизими яратилиб, аҳоли турмуш тарзи сифат жиҳатидан янги босқичга кўтарилимоқда. Эътиборли томони шундаки, жамоатчилик назорати бир неча йўналишларда ташкил этилган.

Бу борадаги муайян омилларга алоҳида тўхталиш мақсадга мувофиқдир. Авваламбор, мамлакатда ҳаракатлар стратегияси асосида давлат ва жамиятни ривожлантиришни стратегик режалаштириш тизими сифат жиҳатидан янги босқичга чиқди. Ҳаракатлар стратегиясининг узига хос жиҳати шундаки, мамлакатимиз тарихида биринчи марта бундай мақомдаги ҳужжат умумхалқ муҳокамасидан ўтди. Эътиборлиси, жамоатчилик муҳокамаси халқимиз, экспертлар доиралари, халқаро ташкилотлар учун ҳам очик бўлди.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясида давлат органлари ўз фаолиятдан жамоатчиликни доимий равишда хабардор қилиб туриши, фуқароларнинг турли сўров ва мурожаатларига ўз вақтида, аниқ жавоб қайтариши белгилаб қўйилди. Шу билан бирга, жамоатчилик назорати йўлга қўйилди. Худудларда фуқаролар маҳаллий ўзини ўзи бошқариш органлари, турли йиғинлар, учрашувларда, жамоатчилик эшитувлари орқали мамлакатимиз ижтимоий-сиёсий, маданий-маърифий ҳаётида дахлдорлик туйғусини ҳис этиб, ўз таклифи ва танқидий фикр-мулоҳазаларини эркин баён қилмоқдалар. Натижада жойларда турли даражадаги муаммолар очик-ошқора ўрганилиб, аниқланган камчилик ва нуқсонлар самарали бартараф этилмоқда.

Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича ҳаракатлар стратегиясини ишлаб чиқишда фуқароларимиз юксак фаоллик, ўз гражданлик позициясини намоён этигани боиси ҳам аслида шунда. Бинобарин, Ҳаракатлар стратегиясининг 4-Ижтимоий соҳани ривожлантиришнинг устувор йўналишлариниянда ислох қилиш вазифаларини ўз ичига олиб, унинг 4-бандида Таълим ва фан соҳасини ривожлантириш: узлуксиз таълим тизимини янада такомиллаштириш йўлини давом эттириш, сифатли таълим хизматларига имкониятларни ошириш, меҳнат бозорининг замонавий эҳтиёжларига мувофиқ юқори малакали кадрларни тайёрлаш вазифалари белгилаб ўтилган.

Албатта, давлат ҳокимияти органлари фаолияти устидан кучли жамоатчилик назоратини амалга ошириш фуқаролик жамиятини барпо этишнинг энг муҳим шартларидан бири ҳисобланади. Чунки, айнан фуқароларнинг фаоллиги, ижтимоий ҳодисаларга бефарқ ёки лоқайд эмаслиги ҳамда ҳар бир давлат хизматчисининг ўз фаолиятининг жамоатчилик назорати остида эканлигини чуқур ҳис этиб бориши демократик-ҳуқуқий давлатни мустаҳкамлашнинг муҳим шартидир.

Бугунги кунда Ўзбекистон жадал ривожланмоқда. Биз аждодларимизнинг донишмандлик анъаналарига амал қилиб, теран англаган ҳолда, қатъий ислохотларни амалга оширмоқдамиз, мамлакатимизнинг янги қиёфасини шакллантириш йўлидан бормоқдамиз.

Буюк файласуф Абу Наср Фаробий ўз асарига: “Раҳбарлик—одамларни бахт-саодатга етаклаш санъати”, - деб айтади. Бахт-саодатга ўз-ўзидан эришиб бўлмаслигини уқтиради. Демак, раҳбар чин маънодаги муаллим каби бўлмоғи зарур. Сўнгра мутафаккир: “Раҳбарларнинг фаолияти мақсадга сазовор бўлмаса ва бу иш унинг қўлидан келмаса, у ҳолда бошлиқ, деб аталишга лойиқ эмас. Агар у ўзи буюрган нарсани жорий эта олмаса, агар бошқалар бўйсунган нарсага ўзи амал қилмаса, у ҳолда унинг кўрсатмалари қонуний кучга эга бўлмайди”, деб фикр юритади.

Дарҳақиқат, агар раҳбар баъзи бир оддий одамлар каби бўш-баёв ва жоҳил бўлса, у одамларга наф келтирадиган қонунни жорий эта олмаслиги аниқ. Ўзи қонунни менсимайдиган ва шу билан бирга қўли остидагиларни ҳам қонунга итоат этира олмайдиган раҳбар нафақат жамиятдаги муносабатларга зарар келтиради, балки жамиятда катта кўнгилсизликларни ҳам келтириб чиқаради. Мутафаккирнинг юқорида баён этилган фикрлари ҳозирги давримиз учун ҳам ибратлидир.

Айниқса, мамлакатимизда олиб борилаётган кенг қўламли ислохотлар адолатли, мамлакат тақдири учун қайғурадиган, ҳалол, пок, салоҳиятли кадрларни тарбиялашни тақозо этмоқда. Президентимиз Шавкат Мирзиёев ҳар бир чиқишда бежиз бу масалага тўхталаётгани йўқ. Бошқарувнинг маълум қатламларида, айниқса, ишлаб чиқариш соҳасида янгиликка интилиш, янгиликни жорий этишга йўналтирилган саъй-ҳаракатлар бор. Лекин айрим бўғинлардаги идораларда ўтирган, эскича фикрлайдиган, раҳбарликни юксак масъулият деб эмас, балки мартаба деб қарайдиган, тadbиркорлик ва ташаббускорликка йўл бермайдиган таъмагир кимсалар бу интилишларга тўсик бўлаётгани аччиқ ҳақиқат.

Бугун дунёда шиддат билан кечаётган янгиланишлар, тараққиёт биздан ҳам новатор бўлишни талаб қилмоқда. Бошқарув тизимининг айрим бўғинларидаги мавжуд тўрачилик бошқарув усуллари бартараф этиб, демократик, халқчил тамойилларни қарор топтирмас эканмиз, ривожланган, демократик жамиятни барпо этиш борасидаги уринишларимиз сароб бўлиб қолади.

Бунинг учун ҳар биримиз бепарволик, лоқайдликни йиғиштиришимиз, жамиятдаги иллатларга қарши кураш олиб боришимиз шарт. Машҳур файласуфлардан бири ана шу ҳаётӣ ҳақиқатни чуқур таҳлил этган: “Душманлардан кўркма-нари борса, улар сени ўлдириши мумкин. Дўстлардан кўркма-нари борса, улар сенга хиёнат қилиши мумкин. Бефарқ одамлардан кўрк - улар сени ўлдирмайди ҳам, сотмайди ҳам, фақат уларнинг жим ва бепарво қараб туриши туфайли ер юзида хиёнат ва қотилликлар содир бўлаверади”.

Агар ҳаётӣ тажрибамизга назар солсак, айрим бюрократ ва консерватив, яъни догма раҳбарлар билимсизлиги, савиясизлигини яшириш учун, лавозимдан манфаат бойлик, шухрат орттириш учун билимсиз, саводсиз кадрларни ишга олишга уринади. Ташаббускор кадрлар яна сояда қолиб кетаверади. Бундай жойда ўсиш, тараққиёт бўлмайди. Элим, юртим деб яшайдиган, нафақат жамоаси орасида, балки мамлакат доирасида катта обрў-эътиборга эга ўрта бўғиндаги малакали кадрларнинг ташаббусини ундан юқориқда ўтирган раҳбар ўзининг ташаббуси қилиб кўрсатади, турли баҳона ва тухматлар билан етук кадрнинг бошига етади, бундай раҳбарлар шахсий адоватини давлат манфаатидан юқори қўяди. Ваҳоланки, курсидан фойдаланган ҳолда рақибдан алам олиш Ватанга хиёнат қилиш, демакдир.

Бу борада ҳаммамизга давлатимиз раҳбари олиб бораётган жўшқин сиёсат ва фаолият ибрат бўлиши лозим. Зеро, Президентимиз Шавкат Мирзиёев ўз чиқишларида суръатли замон талабини бот-бот такрорлаши бежиз эмас: “Аҳоли билан доимий мулоқот қилиш, унинг қонуний талаблари, сўров ва таклифларини амалга ошириш учун аниқ чоралар кўришни мен ўзим учун энг муҳим ва устувор вазифа, деб ҳисоблайман.

Энди нафақат ҳукумат, балки мутасадди вазирлик ва идоралар, ҳўжалик бирлашмалари, шўнингдек, ҳокимларнинг ҳам бу борадаги фаолияти яқунлари бўйича ҳисобот бериш тизими жорий этилади ва шўнга қараб уларнинг ишига баҳо берилади. Шў сабабдан ҳар бир раҳбар ва мансабдор шахсдан айни шў асосда тизимли ва самарали иш олиб боришни талаб этаман”[3:150]. “Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепциясини амалга оширишда биз, илгаригидек, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари – маҳаллалар, шўнингдек, нодавлат нотижорат ташкилотлар, эркин ва ҳолис оммавий ахборот воситалари фаол ўрин эгаллайди, деб ишонамиз”[3:141].

Бу жараёнда ижтимоӣ адолатсизлик кўринишларини бартараф этиш, фуқароларнинг ижтимоӣ-сиёсий жараёнлардаги фаоллигининг ошиб бориши муҳим. Қолаверса, жамиятимизда коррупция, турли жиноятларни содир этиш ва бошқа ҳуқуқбузарлик ҳолатларига қарши кўрашиш, уларга йўл қўймаслик, жиноятга жазо албатта муқаррар экани тўғрисидаги қонун талабларини амалда таъминлаш бўйича қатъӣ чоралар кўришимиз зарур. Президентимиз таъбири билан айтганда, ҳалқимиз азалдан юксак кадрлаб келадиган, ҳамма нарсадан устун қўядиган адолат тўғрисида ҳаётимизда янада кенг қарор топтиришни биз биринчи даражали вазифамиз, деб ҳисоблаймиз [3:140].

Дарҳақиқат, инсон салоҳияти аввалгидан ҳам кўп аҳамиятга эга бўлмоқда. Даромадни аҳоли жон бошига ҳисоблаганда энг юқори даражага эга бўлган дунё давлатлари орасида табиӣ заҳиралари ниҳоятда кам давлатлар оз эмас (Япония, Швейцария, Дания). Шў вақтнинг ўзида табиӣ заҳираларга ўта бой бир қатор мамлакатлар (Россия, Бразилия, Аргентина) аҳоли жон бошига ҳисоблаганда паст даромадлар даражасига эга.

Демак, мамлакат тараққиёти меҳнат кишисининг яратувчилик кучини сафарбар этишга кўп жиҳатдан боғлиқ. Ҳар бир жамият аъзосининг меҳнат ҳиссаси эвазига мамлакатнинг юксалиши мумкинлиги Германия ва Япония тажрибасидан маълум.

Узоқ муддатли даврда иқтисодӣ юксалиш ва инсоний тараққиёт йўналишлари бир-бирига мос келса ҳам, бу алоқа ҳар бир мамлакат учун давлат сиёсатига боғлиқ бўлади. Айрим мамлакатлар пухта ўйланган давлат сиёсати туфайли аҳоли соғлигини сақлаш, таълим даражасини ошириш ишида иқтисодӣ юксалишдан олинган самарадан фойдаланишда катта ютуқларга эришмоқда. Масалан, одамлар учун бандликни вужудга келтириш юксалиш ҳисобланадими? Ўзбекистон учун қишлоқни ривожлантириш стратегияси саноат ва хизматларни ривожлантириш ҳисобига қишлоқ ҳўжалигидаги яширин ишсизлик даражасини пасайтиришга қаратилган. Жойларда фермерлар ўртасида ерни одилона тақсимлаш одам меҳнати натижасини адолатли тақсимлайди. Ўзбекистон ҳукумати бу йўналишдаги кўпгина дастурларни эълон қилди ва уларни амалга оширмоқда.

Мустақиллик шароитида инсон ислохотлар учун эмас, ислохотлар инсон учун хизмат қилмоқда. Зеро, биз инсоннинг жамиятга муносабати унинг жамиятда ўз ўрнини топишига боғлиқлигини теран англадик. Шўндагина инсон ўзини-ўзи, мақсадио манфаатларини, атрофдаги яқинларини, маҳаллаю кўча-кўйни, дўсту биродарларини, миллатини ва ниҳоят жамиятни, унинг муаммоларини тўғри баҳолайди.

Ҳар бир шахс ўз қобилият ва имкониятларини намоён қила олиши учун тўлиқ имкониятлар яратиш, бунда уларнинг фаровон турмуш кечиришларига эришиш айни муддао. Кишиларнинг жамиятдан олаётган улушлари (иш ҳақи, даромадлари, муқофотлари, унвону мансаблари) уларнинг жамият ривожига қўшаётган ҳиссаларига (меҳнати, қобилияти, заковати, алоҳида хизматлари, сармояси каби) мос келиши фақатгина давлат идораларининг назоратига ёки бозор механизмнинг талаб ва таклиф каби қонуниятларига эмас, кўпроқ инсон ривож имкониятларига боғлиқ.

Маълумки, жамиятнинг меҳнат салоҳияти касалликлар ва жароҳатларни қамайтириш ҳисобига оширилади. Шў орқали ишчи кучи миқдори оширилади ва меҳнат фаолияти кўлами кенгайтирилади. Айнан шўнинг учун Германия, АҚШ, Австрия, Япония каби мамлакатларда аҳолини спорт қўламити жалб этиш умуммиллий дастурларнинг кўлами кенгайтирилмоқда. Бу дастурлар кенг аҳоли оммасига спортнинг турлари, туризм ва бошқа соғломлаштирувчи чора-тадбирларга дахлдорлиги учун имкониятлар очмоқда. Ўзбекистонда спортнинг оммавий (футбол) ва томошабоп турларига (теннис, кураш, бокс ва бошқалар) алоҳида эътибор берилаётганлиги охир-оқибат жамиятимиз меҳнат фаоллигининг ошишига таъсир кўрсатиши табиӣ.

Аҳоли соғлигининг яхшиланиши унинг жисмоний ривож ва меҳнат қобилиятининг ошишига ва пировард маҳсулотлар ва хизматларни яратиш, билимларни ошириш учун муҳим омил ҳисобланади. Хориж олимларининг ҳисобларига кўра, таълим даражаси ва ялпи ички маҳсулот (ЯИМ) ўртасида тўғридан-тўғри боғлиқлик бор экан. Шўниси аниқ бўлдики, таълимга сарфланган ижтимоӣ ва шахсий сарф-харажатлар ЯИМ ўсишининг 50 фоиздан кўпроғини таъминлар экан.

Таълим даражаси жамиятнинг маънавий бойлиги бўлган умумӣ билимлар ва кўникмаларнинг биргалиқдаги жамғармасини ташкил этувчи таълим, меҳнат, илмий, ақлий ва ижодий салоҳиятни

ифодалайди. Бу сифат авлоддан авлодга ўтади ва инсон тараққиёти ҳамда умуман қайта тиклаш жараёни самарадорлигининг муҳим шартин ҳисобланади.

XXI аср бошида қайта ишлаб чиқаришнинг асосий омили моддий неъматлар ва хизматларни тўплаш эмас, балки аҳоли ҳаёти сифати, билимлари, соғлиғи, жисмоний тараққиёти даражаси ва бошқа кўрсаткичлари ҳисобланади. Аҳоли ҳаёти сифатини қўллаб-қувватлаш учун дунёда ҳар йили 15-20 триллион доллар сарфланмоқда. Мисол учун, тўпланган инсон капитали жон бошига Жанубий Осиё мамлакатларида ўртача 14 000 долларни ташкил этган бўлса, АҚШ ва Канадада 250 000 долларга тенг бўлмоқда. Демак, “инсон капитали” тобора жамият бойлигининг ақлий жиҳатларига, инсон омилига, унинг жамият ҳаётидаги ўрнига ва аҳамиятига эътибор беришни талаб этмоқда.

Мамлакатимиз ҳаётини эркинлаштириш аввало инсонни эркинлаштириш билан боғлиқ. Моддий, ҳуқуқий ва сиёсий жиҳатдан эркин бўлган инсонгина ҳуқуқий давлат фуқароси ва демократик жамият аъзоси сифатида муносиб фаолият юритиши ва ҳаёт кечириши мумкин. Зеро, инсон фақат ўзи учун эмас, балки оиласи, халқи, давлати, жамияти ва умуман инсоният учун жавобгар мавжудотга айланмоқда. Нафақат энг буюк ютуқлар, балки фожиавий хатолар, юз минглаб ва ҳатто миллионлаб инсонларга зарар етказиши мумкин бўлган фалокатлар ҳам инсон омили таъсирида юз бериши мумкин. Инсоннинг жамиятдаги ўрни аввало унинг салоҳиятининг тўла амалга оширилиши билан боғлиқ. Инсон салоҳиятини амалга ошира олмаган жамиятнинг ўзи тараққиётга эриша олмайди. Шу маънода фақат моддий фаровонликнинг ўзи етарли эмас. Инсон жамият сиёсий ҳаётида фаол иштирок этиши, эркин ҳаёт кечириши зарур. Бир сўз билан айтганда, инсоннинг жамият ҳаётидаги ўрни умуминсоний кадриятларга, халқаро стандартларга мос бўлиши керак. Шу асосдагина инсоннинг барқарор ривожини таъминлаш мумкин.

Социал инфраструктура фаолияти инсоннинг яшаш муҳитининг қулайлигини таъминлашга хизмат қилишини биз ҳозирда англаб етмоқдамиз. Ижтимоий инфраструктура инсон ҳаётида кучли таъсирга эга. Бу каби муаммоларга мамлакатимизда алоҳида ва изчил эътибор бериб келинмоқда. Президентимиз ташаббуси билан мамлакатимизда турли йилларни ижтимоий мазмунга эга номлар билан аталиб ва бу соҳага оид тегишли махсус ҳукумат дастурлари ишлаб чиқилиб, муттасил тарзда ҳаётга тадбиқ этиб келинмоқда.

Инсон омили маълумот даражасига тўғридан тўғри боғлиқ. Зеро, янги асрда инсоннинг маънавий қиёфасини билим ва қобилиятлар белгилайдики, буни инсонни олий кадрият деб биладиган жамиятдагина таъминлаш мумкин. БМТ нинг ЮНЕСКО ташкилоти таснифига кўра Ўзбекистонга [4:98] аҳолининг юқори маълумот даражаси хос бўлиб, у халқи қарийб мутлақ саводхонликка эга бўлган оз сонли ривожланаётган мамлакатлардан биридир.

Эришилган марраларни сақлаб қолиб, таълим тизимини ислоҳ қилиш ва уни замон талабларига мослаш йўлида мактаб ва ўқув юртлари замонавий жиҳозлар, дарсликлар ва ўқув қўлланмалари билан таъминланмоқда, уларда 11-йиллик қайтатдан жорий қилинди ўқитиш мазмуни тубдан яхшиланмоқда [2].

Инсоннинг барча қобилиятлари жамият учун фойда келтириши кўп жиҳатдан унинг ҳаёти қандай таъминланганлигига боғлиқ. Даставвал ҳар бир оила ўз турар жойининг эгаси бўлиши керак. Аҳолини тоза ичимлик суви билан таъминлаш, кишлоқ жойларни газлаштириш каби мураккаб муаммоларнинг ҳал қилиб борилиши ҳам инсонга муносиб ҳаётни таъминлашга қаратилгандир.

Баҳоларни эркинлаштириш, савдо тизими ва маиший хизмат соҳасининг бир маромда хусусийлаштириб борилиши савдо тармоғидан аҳолининг фойдаланишини ҳал қилиб бориш имконини беради. Бу масала ҳам кўп жиҳатдан яна инсон омили билан боғлиқ деб ўйлаймиз. Истеъмол молларининг кўпини ўзимизда етиштиришни таъминлаш учун маҳаллий ишбилармонларга ҳар томонлама ёрдам кўрсатиш, янги иш ўринларини ташкил этиш, кишлоқ жойларда савдо шахобчалари ва маиший хизмат муассасаларини қўллаб барпо этиш ана шу мақсадларга олиб борадиган йўлдир.

Ҳозирги замон кишининг ҳаётини транспорт ва алоқа тармоғининг фаолиятисиз тасаввур қилиш қийин. Бу соҳалар инсонлар ҳаётида зарур қулайликлар яратади, уларнинг узоғини яқин қилади.

Ҳар бир етук жамият учун Комил Инсон энг олий мақсад ҳисобланади. Инсонни улуғламай, уни ўз ўрнига қўймасдан туриб демократик ва одил жамиятни барпо этиб бўлмайди [4:98].

Маълумки, ижтимоий қониқиш кишилар ҳаётида муҳим аҳамиятга эга. Ижтимоий қониқиш ҳосил қилаётган шахс ўзи яшаётган жамиятни адолатли деб билади. Аксинча, ҳаётининг у ёки бу жиҳатидан қониқиш олмаётган инсон жамиятни ҳам шунга мос равишда баҳолайди.

Тарих шундан гувоҳлик берадики, мустақилликка эришган ва ислохотларни амалга ошираётган мамлакатларда фуқаролар маълум қийинчиликларни бошдан кечиришлари билан бирга, сўзсиз улкан тарихий имкониятга ҳам эга бўладилар. Бу ҳам бўлса, ушбу жамият аъзоларининг ўз ҳаётларини янги саҳифадан бошлаш имкониятидир. Бундай жамиятларда бир томондан шу жамиятни ташкил этувчи одамлар ўртасида ва иккинчи томондан жамият ва давлат ўртасида яқин, истикболли ва узоқ келажакдаги ривожланишнинг туб асослари, кадриятлари, мақсад ва вазифалари юзасидан келишув, шартнома, бир сўз билан айтганда шартлашув ҳолати бўлмоғи керак. Тараққиётимизнинг муҳим даврларида биз ўз келажакимиз бўйича аҳдимизни қайта-қайта ёд этиб туришимиз муҳим аҳамиятга эга.

Бизга ҳозирда жамиятимиз тараққиёти мазмуни ва эҳтиёжларини теран англаган инсонлар зарур. Илғор инсонларимизнинг фидокорлиги билан омикхталанганда у буюк яратувчилик салоҳиятини ташкил этади. Ва бундай яратувчи шахс оддий ижрочи бўлмайди. Чунки у аниқ мақсад ва режаларга эга бўлиши, қонунларга итоат этиши билан бирга эркин фикрловчи шахс ҳам бўлиши керак. Эскича фикрлаш ва ишлаш қайфиятидан қутулган, янгича бунёдкорлик ҳисси уфғуриб турган кўплаб фуқароларимиз саъй-ҳаракатлари туфайли миллий истиклол ғояси камол топмоқда. Бунда жамиятда ҳаққоний ахборот макони ва муҳитининг бўлиши муҳим аҳамият касб этди.

Оммавий ахборот воситаларини эркинлаштириш бўйича салмоқли ишлар қилинди. Лекин муаммолар ҳам кам эмас. Мустақил нашрлар сони оз. Танқидий фикрлар йиғинларда кам айтилади. Жойларда очик фикрловчиларнинг “оғзини ёпишга” уринувчи раҳбар шахслар йўқ эмас. Аслида ошкоралик – камчиликни ўзимиз аниқлайлик, уларни бартараф этайлик дегани. Бу эса очик мулоқот, баҳс орқали рубога чиқади. Лекин шуни тан олиш зарурки, конструктив баҳслар шунчаки, баҳс учунгина эмас, умумий қарорлар, фикрлар ишлаб чиқиш учун зарур. Умумий қарорлар қабул қилинган эса, ортқича баҳсларга берилмай, уларни бажариш учун жипслашиш зарур.

Одамларга ҳар доим адолатсизликлар оқибатларини англашиб туриш зарур. Бу вазифани бажаришда ОАВ жамиятга ҳаққоний маълумотларни тақдим этиши – бу демократия талабларидан бири. Бир пайтлар

А.Линкольн “Одамларга фактларни билиш имкониятини беринг, натижада бутун мамлакатда осойишталик хукм суради” [5], деган экан. Шу маънода ОАВ ҳозирги замон демократиясининг қуролига айланди. Зеро, халқ ОАВ орқалигина ҳукумат ишларидан хабардор бўлиб туради.

Ижтимоий-руҳий қиёфадаги ортиқча шов-шувлар ва миш-мишлар шароити адолатни амалга оширишни мушкуллаштиради. Тўлақонли жамоатчилик фикри ошқораликни, хабардорликни талаб этади. Немис шоири ва мутафаккири Ф.Шиллер “Кўпчиликнинг овози ҳали адолат ўлчови дегани эмас”[6], деган эди. Жамоатчилик фикри кўпчилик фикридан фарқ қилади, у деярли барчанинг фикр билдиришига имконият беради.

Ҳозирги ислохотлар даврида жамоатчилик фикри аҳамиятининг ошиб бориши кишиларнинг ислохотлар янада кўпроқ адолатга эришишга ёрдам беришига ишончлари билан боғлиқ.

Аслида сиёсий ҳокимиятни амалга ошириш механизмида жамоатчилик фикри мавжуд сиёсий институтларга таъсир кўрсатиш омили сифатида ўрин эгаллайди. Гап ундан оқилона фойдалана олишда. Шундагина жамоатчиликнинг ҳокимият механизмига кириб бориши, қарорлар қабул қилиш ва уларни амалга иширишдаги иштироки тўғрисида сўз юритиш мумкин. Қолаверса, вазиятни ҳолис баҳолаш, ислохотларга кенг оммани жалб қилиш ҳам жамоатчиликнинг фикрисиз юз бермайди. Давлат ҳокимияти органлари фаолиятининг ҳамма босқичларида, режалаштиришда, ижтимоий-сиёсий жараёнларни прогноزلаштириш, моделлаштириш ва бошқаришда жамоатчилик фикри сезиларли таъсирга эга.

Юз минглаб одамлар телевизор кўришади, радио тинглашади, газета-журналлар ўқишади ва шу тарика муайян руҳий ҳолатга тушадилар, маълум ғояларни ўзлаштирадилар. Шу маънода Президентимиз Шавкат Мирзиёев таъкидлаганидек ОАВ, матбуот жамиятга соғломлаштирувчи таъсир кўрсатишлари керак. Демак, демократик ҳуқуқий давлат қуриш шароитида жамоатчилик фикрини илмий асосда тизимли ва ҳар томонлама ўрганиш ҳамда таҳлил этиш эҳтиёжи тобора ошиб бормоқда.

Ошқоралик ижтимоий адолат учун муҳим иқлим яратишини алоҳида таъкидлаш зарур. Бусиз ижтимоий адолат ғоя сифатида аҳолининг турли қатламлари онгига етиб бормайди. Жамоатчилик фикрида адолат кадриятларининг тўғри шаклланганлиги демократик кадриятларни қарор топтиришда муҳим аҳамиятга эга.

Давлатнинг жамият ҳаётининг конституциявий-ҳуқуқий асосларини таъминлаш, давлат бошқарув тизимини демократик тамойиллар ва қонунчилик асосида такомиллаштириш қонунчилик ва меъёрий механизмларни мунтазам жорий этиб бориш, қонунчилик асоси бўлган суд ҳокимиятини мустаҳкамлаш асосида қонунга ишонч ҳисси, унга ҳурмат туйғуси ошиб боради.

Ҳозирги даврда инсон эркинлиги, ҳаётдан завқ олиши, ўзи ва ўзгалардан, жамиятдан рози бўлиб яшаши фақатгина моддиятга эмас, балки кенг мазмундаги ижтимоий муҳитга, инсон тараққиётини тўла юзага чиқарувчи, ундаги барча салоҳият, имконият ва қобилиятларни рўёбга чиқарувчи омилларнинг таъминланганлиги билан ҳам боғлиқ. Шундай шароитлар жамиятни адолатли деб баҳолашга имкон беради.

Жамият ҳаётининг турли соҳаларида жамоатчилик фикри билан ҳисоблашиш, оммавий ахборот воситаларини эркинлаштириш, ошқоралик ва қонунчилик муҳитини барқарор қилиш – буларнинг барчаси ижтимоий адолатни таъминлашга хизмат қилади.

Мамлакатимизда охириги икки йил давомида мутта-

сил ўзгаришлар, бунёдкорлик ва изланишлар жараёни кетмоқда. Юздан ортиқ миллатлар вакиллари ўзида бирлаштирган халқимиз умумий ғоя атрофида ўз истиқболини ижтимоий йўналтирилган бозор иқтисодига асосланган ҳуқуқий демократик давлат ва адолатли фуқаролик жамиятини барпо этишда кўрмоқда. Бу мақсадга эришишда ижтимоий адолат ва демократия асосий йўналишни белгилаб бериб, ўз моҳиятига кўра узвийлик ва уйғунлик касб этмоқда. Дарҳақиқат, демократияни жамиятнинг барқарор ривожисиз тасаввур этиб бўлмагандай, ижтимоий адолат қоидаларисиз фуқаролик жамиятининг муттасил ривожига ҳақида сўз юритиб бўлмайди. Шу маънода ижтимоий адолат демократия учун замин яратади, яъни жамиятда адолат қанча кўп бўлса, демократия ҳам шунча кўп бўлади. Шу билан бирга демократиясиз ижтимоий адолатни тўла барқарор таъминлаб бўлмайди. Жамият демократлашгани сари адолат қоидаларини жамият ҳаётининг турли жабҳаларида қарор топтириш учун замин ҳозирланади.

Жамиятнинг барқарор ривожланиши ижтимоий адолат қоидаларининг нечоғлиқ амалда тадбиқ этилганига боғлиқ. Аксинча, жамият ҳаётида адолатсизлик кўриниш-ларининг ошиб кетиши кишилар манфаатларига зарар етказди, ижтимоий муносабатларда бегоналашувни чуқурлаштиради, фуқароларнинг ижтимоий бефарқлигини оширади. Ижтимоий адолатсизликнинг боқимондалик, қонунбузарлик, мулкий жиҳатдан ошиб-тошиб кетган бойлару қабағал-қашшоқларга бўлиниб кетиш, иш ҳақининг вақтида тўланмаслиги, коррупция, ўғирлик, таниш-билишлик каби кўринишлари ўтиш даврида бўлган жамиятнинг демократик тараққиётига мислсиз салбий таъсир кўрсатади. Шу маънода адолатсизлик кўринишларини ижтимоий ҳаётдан бартараф қилиш нафақат ижтимоий адолатни қарор топтириш, балки демократияни мустаҳкамлаш, қонунчиликни изчил жорий этиб бориш учун хизмат қилади.

Ижтимоий адолат демократик жамият барпо этишнинг қонунияти сифатида амал қилади. Демак, ижтимоий муносабатлар тизимида адолатни ўрнатишнинг мақбул моделини топиш осон кечмайди. Зеро, жамиятнинг янгиланиши миллий ўзига хослик ва халқнинг миллий менталитетини жаҳон халқлари сиёсий тараққиётининг илгор демократик тажрибалари билан уйғунлаштира олгандагина муваффақиятли кечиши мумкин. Бу соҳада ҳам ўзбек модели юз кўрсатиб, муттасил равишда ҳаётимизга сингиб бормоқда.

Ўтиш даврида давлат мураккаб ижтимоий жараёнлар шароитида қонунлар кучи билан барқарор тартиб ўрнатиш, қонунларнинг адолатлилигини ва адолатнинг қонунийлигини таъминлаш каби мураккаб фаолиятни амалга оширади. Бунинг акси эса аянчли ижтимоий оқибатларни келтириб чиқариши бир қанча мустақил давлатларнинг тажрибасида ўз исботини топди.

Фуқаролик жамиятида инсонларни зарур фаолиятга йўналтирувчи асосий омил – бу манфаатларнинг мувофиқлигидир. Агарда, ижтимоий муносабатларнинг уйғунлигини манфаатлар муштараклиги ташкил этса, унинг аксини ижтимоий зиддиятлар ташкил этади. Ижтимоий муносабатларда зиддиятлар авж олиб кетишининг олдини олишдаги асосий механизм ҳам ижтимоий адолат меъёрлари ҳисобланади. Зеро, қонун, тенг эркинлик, имкониятлар тенглиги асосига қўйилган адолат қоидалари барчани ҳалол “ўйин қоидалари”га бўйсунушга мажбурлайди.

XXI аср бошида жамият тараққиёти ижтимоий адолат ва демократия қоидаларининг қарор топганлигига асосланади. Шу асосда инсон учун муносиб моддий ва маънавий неъматларга йўл очилади,

эркин шахс уларни тенг имкониятлар шароитида меҳнати эвазига ўзи учун ва қолаверса, жамият учун мухайё қилади. Аммо жамият шунчаки демократик эмас, шу билан бирга адолатли бўлиши учун бу етарли эмас. Жамиятнинг заиф табақалари, ночор қатламлари, шунингдек камдаромадли оилалар, беморлар, ногиронлар, қариялар, ёлғиз оналар, етим ва қаровсиз болалар ҳатто тенг имкониятлар шароитида ҳам ёрдамга муҳтож бўладилар. Уларни ижтимоий жиҳатдан муҳофаза қилиш ҳукуматнинг кучли ва инсонпарвар ижтимоий сиёсатини талаб қилади.

Ижтимоий-сиёсий жараёнлар ўзаро чамбарчас муно-

Адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947 сонли Фармони. // “Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси” веб-сайти – www.lex.uz.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Умумий ўрта, ўрта махсус ва касб-ҳунар таълими тизимини тўдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги фармони ҳамда “Шошилинч тиббий ёрдам тизимини жадал такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5313 сонли Фармони // “Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси” веб-сайти – www.lex.uz.
3. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. -Т.: “Ўзбекистон”, 2017.
4. Матибаев Т.Б. Ижтимоий ҳамкорлик – миллатлараро тотувлик ва динлараро бағрикенгликни таъминлаш воситаси. -Т.: «Янги китоб», 2016.
5. <http://glosspres.ru/glasnost.php//>.
6. <http://uaforizm.com/aforizmy-i-citaty-o-spravedlivosti.html/>.

Маколада ижтимоий ҳамкорлик жамиятнинг демократлашуви ва ижтимоий адолатни амалга ошириш омили сифатида келтирилади. Жамият ижтимоий ҳамкорликсиз мавжуд бўла олмайди. Ижтимоий адолат феномени жамият ҳаётининг туб қонуналикдан бири сифатида таҳлил қилиниб, унинг ижтимоий ҳамкорлик тамойиллари билан вобасталигини ва бу боғлиқликнинг жамият барқарор тараққиётидаги ўрни таҳлил қилинади.

РЕЗЮМЕ

РЕЗЮМЕ

В статье говорится о социальном сотрудничестве как о факторе создания социальной справедливости и демократизации общества. Общество не может существовать без социального сотрудничества. Феномен социальной справедливости рассматривается в качестве одного из законов общества с его принципами устойчивого развития и социального сотрудничества.

SUMMARY

In the article it is told about the social cooperation as a factor of creation of social justice and democratization of society. Society can't exist without social cooperation. The phenomenon of social justice is considered as one of laws of society with the principles of a sustainable development and social cooperation.

Huqiqtanıw

УГОЛОВНО-КРИМИНОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ОРГАНИЗОВАННОЙ ПРЕСТУПНОСТИ

З.Исмаилова - магистрант

Ташкентский государственный юридический университет

Таянч сўзлар: суд, прокуратура, ички ишлар органи, миллий давлат хизмати, терроризм, диний экстремизм, жазо.

Ключевые слова: суд, прокуратура, органы внутренних дел, служба государственной безопасности, терроризм, религиозный экстремизм, наказание.

Key words: the court, the prosecutor's office, the internal affairs' bodies, the state security service, terrorism, religious extremism, punishment.

Непринуждение, являющееся основным условием построения правового демократического общества указывает на установление социального правового контроля во всех сферах социального быта, особенно, в политической и экономической деятельности, упорядоченного, прозрачностью с одной стороны, на правовой основе – с другой.

Сегодня в системе правоохранительных органов, проводящих борьбу против деятельности организованных преступных структур в Узбекистане реализуются коренные реформы. Результаты реформ указывают на необходимость создания во всех правоохранительных органах надёжной системы, защищающей граждан и общество от терроризма, экстремизма и организованной преступности во всех формах.

Для реализации задач по обеспечению прав и свобод, безопасности членов общества, защите государственного суверенитета и территориальной целостности, охраны спокойствия и национальной дружбы граждан и в целях правового упорядочения отношений в области предупреждения деятельности организованных преступных структур в судебно-правовой системе проводятся коренные реформы. Ярким примером этого служит принятие законов «О суде», «О прокуратуре» в новой редакции, законов и законодательных актов «Об

органах внутренних дел», «О службе государственной безопасности» и «О борьбе с терроризмом».

Несмотря на то, какое преступление совершено преступными группами, абсолютно ясно, какие угрозы они представляют личным, общественным и государственным интересам, наносят материальный и моральный урон, к каким негативным последствиям приводят их действия.

Учёные-правоведы к криминалистическим признакам организованных групп относят следующие признаки:

- устойчивость организованных групп;
- наличие в организованных группах внутренних правил;
- наличие неофициального суда, решающего конфликты, связанные с деятельностью группы;
- увеличение количества преступлений, в большинстве случаев тяжких преступлений, совершаемых преступной группой по мере прохождения времени с момента организации;
- руководство организованной группой предводителем;
- скопление «авторитетов» преступного мира около предводителя;
- предводитель строит взаимоотношения только с